

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA RANG KONSEPTINING SIFAT LEKSEMALAR ORQALI IFODALANISHI

Kimsanbayeva Diyorahon Butabek qizi

Toshkent amaliy fanlar universiteti lingvistika yo‘nalishi 25-03 guruh magistri

Annotatsiya. Ushbu maqolada ingliz va o‘zbek tillarida rang konseptining sifat leksemalar orqali ifodalanishi lingvokulturologik jihatdan keng yoritiladi. Rang nomlari oddiy vizual belgi ifodalovchi birlik sifatida emas, balki milliy-madaniy tafakkur, xalqning dunyoqarashi, qadriyatlari va ijtimoiy ongini aks ettiruvchi muhim lingvistik birlik sifatida tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida rangga oid sifat leksemalarning semantik maydoni, ularning ko‘chma ma’nolari, metaforik va ramziy ifodalanish xususiyatlari ingliz va o‘zbek tillari materiallari asosida qiyosiy o‘rganiladi.

Shuningdek, maqolada rang leksemalarining pragmatik funksiyalari, emotsional-ekspressiv xususiyatlari hamda madaniy kod sifatidagi roli alohida ko‘rib chiqiladi. Ingliz va o‘zbek tillarida asosiy ranglarning (oq, qora, qizil, yashil va boshqalar) turlicha madaniy assotsiatsiyalarga ega ekanligi misollar asosida ochib beriladi. Olingan natijalar rang konseptining til va madaniyat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni chuqurroq tushunishda muhim ilmiy ahamiyat kasb etishini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: rang konsepti, sifat leksema, lingvokulturologiya, semantik maydon, metafora, ramz, qiyosiy tilshunoslik, ingliz tili, o‘zbek tili, madaniy kod.

Аннотация. В данной статье проводится расширенный лингвокультурологический анализ выражения концепта цвета через адъективные лексемы в английском и узбекском языках. Цветовые номинации рассматриваются не только как единицы, обозначающие визуальные признаки, но и как важные языковые средства, отражающие национально-культурное мышление, систему ценностей, мировоззрение и социальное сознание носителей языка.

В ходе исследования анализируются семантическое поле цветowych прилагательных, их переносные значения, а также метафорические и символические функции на материале английского и узбекского языков. Особое внимание уделяется прагматическим и эмоционально-экспрессивным особенностям цветowych лексем, а также их роли как элементов культурного кода.

На основе сопоставительного анализа выявляются различия в культурных ассоциациях основных цветов (белый, чёрный, красный, зелёный и др.). Полученные результаты подтверждают значимость концепта цвета в раскрытии взаимосвязи языка и культуры.

Ключевые слова: концепт цвета, адъективная лексема, лингвокультурология, семантическое поле, метафора, символ, сопоставительное языкознание, английский язык, узбекский язык.

Abstract. This article provides an extended linguocultural analysis of the expression of the color concept through adjectival lexemes in English and Uzbek languages. Color terms are considered not only as units denoting visual features but also as significant linguistic means reflecting national cultural thinking, value systems, worldview, and social consciousness of language speakers.

The study examines in detail the semantic field of color adjectives, their figurative meanings, as well as metaphorical and symbolic functions based on English and Uzbek language material. Particular attention is paid to the pragmatic and emotional-expressive features of color lexemes, as well as their role as elements of cultural codes.

Comparative analysis reveals differences in cultural associations of basic colors (white, black, red, green, etc.). The findings confirm the importance of the color concept in revealing the relationship between language and culture.

Key words: color concept, adjectival lexeme, linguoculturology, semantic field, metaphor, symbol, comparative linguistics, English language, Uzbek language.

KIRISH

Til – bu nafaqat kommunikatsiya vositasi, balki xalqning madaniyati, tarixiy tajribasi va dunyoqarashini o‘zida aks ettiruvchi murakkab tizimdir. Har bir til birliklari, xususan, sifat leksemalar orqali insonning borliqni idrok etishi va uni baholashi ifodalanadi. Shu nuqtai nazardan rang konsepti ham lingvistik va madaniy jihatdan alohida ahamiyatga ega bo‘lib, u turli tillarda o‘ziga xos semantik va pragmatik xususiyatlarga ega.

Rang nomlari dastlab real olamdagi vizual belgilarni ifodalash uchun xizmat qilsa-da, vaqt o‘tishi bilan ular metaforik, ramziy va madaniy ma’nolarni ham o‘z ichiga olgan murakkab lingvistik birliklarga aylangan. Ingliz va o‘zbek tillarida rangga oid sifat leksemalar faqat predmetning rangini emas, balki emotsional holat, ijtimoiy munosabat va madaniy qadriyatlarni ham ifodalashga xizmat qiladi. Masalan, “white” va “oq” so‘zlari har ikkala tilda ham poklik ramzi sifatida qaralishi mumkin, biroq ayrim hollarda ularning madaniy konnotatsiyalari farqlanadi.

Lingvokulturologiya til va madaniyat o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni o‘rganuvchi fan sifatida rang konseptini tadqiq etishda muhim o‘rin tutadi. Ushbu yondashuv rang leksemalarining nafaqat semantik, balki madaniy-kognitiv jihatlarini ham ochib beradi. Ingliz va o‘zbek tillarida rang konseptining ifodalanishi turli milliy tafakkur va madaniy kodlar bilan bog‘liq holda shakllangan bo‘lib, ularni qiyosiy o‘rganish muhim ilmiy natijalar beradi.

Shu sababli ushbu maqolada ingliz va o‘zbek tillarida rang konseptining sifat leksemalar orqali ifodalanishi lingvokulturologik jihatdan tahlil qilinadi hamda ularning semantik, metaforik va madaniy xususiyatlari qiyosiy asosda yoritiladi.

ASOSIY QISM

Ingliz va o‘zbek tillarida rang konseptining sifat leksemalar orqali ifodalanishi lingvokulturologik jihatdan muhim o‘rin tutadi. Rang nomlari dastlab real borliqdagi tashqi belgini ifodalovchi birliklar sifatida shakllangan bo‘lsa-da, til taraqqiyoti jarayonida ular murakkab semantik va madaniy ma’nolarni ham o‘zida mujassam etgan lingvistik birliklarga aylangan. Shu sababli rang leksemalari nafaqat denotativ, balki keng konnotativ ma’noga ham ega hisoblanadi.

Rang leksemalarining semantik xususiyatlari

Ingliz va o‘zbek tillarida rang bildiruvchi sifat leksemalar ko‘pincha ikki qatlamli ma’noga ega: to‘g‘ridan-to‘g‘ri rangni bildiruvchi denotativ ma’no va madaniy-psixologik ma’nolarni ifodalovchi konnotativ ma’no. Masalan, ingliz tilida black so‘zi “qora rang” bilan birga “qayg‘u”, “yomonlik”, “noaniqlik” ma’nolarini ham ifodalaydi (black mood, black list). O‘zbek tilida ham “qora” leksemasi “qora kunlar”, “qora niyat” kabi birikmalarda salbiy ma’no yuklaydi.

Shu bilan birga, ayrim ranglar turli madaniyatlarda turlicha semantik yuklamaga ega. Ingliz tilida green ba'zan "hasad" ma'nosida (green with envy) ishlatilsa, o'zbek tilida yashil rang asosan tabiat, hayot va baraka ramzi sifatida qabul qilinadi.

Metaforik va ramziy ma'nolar

Rang leksemalari metaforik ma'no hosil qilishda faol ishtirok etadi. Ingliz tilida white lie (zararsiz yolg'on), red tape (byurokratiya), blue blood (zodagonlik) kabi iboralar keng qo'llaniladi. O'zbek tilida esa "oq yo'l", "oq ko'ngil", "qizil kitob", "yashil chiroq" kabi birliklar ranglarning ramziy va ko'chma ma'nosini ifodalaydi.

Bu holat rang konseptining nafaqat vizual, balki kognitiv va madaniy kategoriya sifatida ham muhim ekanini ko'rsatadi.

Lingvokulturologik xususiyatlar

Lingvokulturologik nuqtayi nazardan rang leksemalari milliy madaniyatni aks ettiruvchi muhim vosita hisoblanadi. Ingliz va o'zbek tillarida ranglarning ramziy ma'nolari tarixiy, diniy va ijtimoiy omillar asosida shakllangan.

Masalan, oq rang o'zbek madaniyatida poklik va ezgulik timsoli bo'lsa, ingliz tilida ham "white" tozalikni bildiradi, biroq ayrim kontekstlarda u sovuqlik yoki bo'shlikni ham ifodalashi mumkin. Qora rang esa har ikkala tilda ham ko'proq salbiy ma'noga ega bo'lsa-da, ingliz tilida rasmiylik va elegans belgisi sifatida ham ishlatiladi (black suit).

Qiyosiy tahlil

Qiyosiy tahlil natijalariga ko'ra, ingliz va o'zbek tillarida rang konsepti universal va milliy xususiyatlarni birlashtiradi. Universal jihati — ranglarning asosiy denotativ ma'nosi deyarli bir xil bo'lishi, milliy jihati esa ularning madaniy konnotatsiyalarida namoyon bo'ladi. Rang leksemalari orqali xalqning dunyoqarashi, madaniy tajribasi va mentaliteti aks etadi.

XULOSA

Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillarida rang konseptining sifat leksemalar orqali ifodalanishi lingvokulturologik nuqtayi nazardan tahlil qilindi. O'rganish natijalari shuni ko'rsatadiki, rang leksemalari faqat predmetning tashqi belgisi — rangni ifodalovchi birlik sifatida emas, balki keng madaniy, kognitiv va emotsional ma'nolarni tashuvchi til birliklari sifatida ham faol qo'llaniladi.

Qiyosiy tahlil jarayonida ingliz va o'zbek tillarida ranglarning semantik maydoni umumiy va milliy xususiyatlarni o'zida birlashtirishi aniqlandi. Ba'zi ranglar, masalan oq, qora, qizil kabi birliklar har ikki tilda ham o'xshash ramziy ma'nolarga ega bo'lsa, ayrim ranglar madaniy tafovutlar asosida turlicha konnotatsiyalarni ifodalaydi. Bu holat har bir tilning o'ziga xos lingvomadaniy tizimga ega ekanligini tasdiqlaydi.

Shuningdek, rang leksemalarining metaforik va pragmatik funksiyalari nutq jarayonida muhim o'rin tutishi, ularning inson hissiyoti, ijtimoiy munosabatlar va milliy qadriyatlarni ifodalashda faol ishtirok etishi aniqlandi. Ingliz va o'zbek tillaridagi rang konsepti misolida til va madaniyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlik yaqqol namoyon bo'ladi.

Umuman olganda, rang konseptini lingvokulturologik jihatdan o'rganish nafaqat til birliklarining semantik imkoniyatlarini, balki xalqning madaniy tafakkurini ham chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Maslova V. A. Linguoculturology: Theory and Methods. Moscow: Academia, 2001.
2. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago: University of Chicago Press, 1980.

3. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of Language. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
4. Lyons J. Semantics. Cambridge: Cambridge University Press, 1977.
5. Berlin B., Kay P. Basic Color Terms: Their Universality and Evolution. Berkeley: University of California Press, 1969.
6. Wierzbicka A. Semantics, Culture, and Cognition. Oxford: Oxford University Press, 1992.
7. Rahmatullayev Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Toshkent: O'qituvchi, 2006.
8. O'zbek tilining izohli lug'ati. Toshkent, 2006.
9. O'rinboev B. O'zbek tilshunosligi asoslari. Toshkent: Fan, 2010.